YER NAZORATINING HUQUQIY ASOSLARI HAMDA YER UCHASTKALARIDAN FOYDALANISH USULLARI VA MULKCHILIK SHAKLLARINING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI

Turdaliyev Asadbek Odilovich
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
Qozog‘iston Respublikasi Fan va oliy ta’lim vazirligi
Chirchiq shahridagi M.Auezov nomidagi Janubiy Qozog‘iston universiteti
Notijorat aksiyadorlik jamiyati filiali
“Yurisprudensiya” fakulteti
1-kurs magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.20062578

Annotatsiya
Mazkur maqolada yer nazoratining huquqiy asoslari, yer uchastkalaridan foydalanish usullari hamda mulkchilik shakllarining huquqiy tartibga solinishi tahlil qilindi. Tadqiqot davomida yer munosabatlarini boshqarishning amaldagi huquqiy mexanizmlari, davlat yer nazorati tizimi va yer resurslaridan samarali foydalanish masalalari o‘rganildi. Shuningdek, yer nazoratini takomillashtirish, elektron kadastr tizimini rivojlantirish va qonunchilik bazasini mustahkamlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi.
Kalit so‘zlar: yer nazorati, yer huquqi, yer uchastkasi, mulkchilik shakllari, davlat nazorati, elektron kadastr, yer resurslari, huquqiy tartibga solish, ekologik xavfsizlik, yer munosabatlari.

Аннотация
В данной статье проанализированы правовые основы земельного контроля, способы использования земельных участков и правовое регулирование форм собственности. В ходе исследования были изучены действующие правовые механизмы управления земельными отношениями, система государственного земельного контроля и вопросы эффективного использования земельных ресурсов. Также разработаны предложения по совершенствованию земельного контроля, развитию электронной кадастровой системы и укреплению нормативно-правовой базы.
Ключевые слова: земельный контроль, земельное право, земельный участок, формы собственности, государственный контроль, электронный кадастр, земельные ресурсы, правовое регулирование, экологическая безопасность, земельные отношения.

Abstract
This article analyzes the legal foundations of land control, methods of land use, and the legal regulation of ownership forms. The study examines the current legal mechanisms for managing land relations, the system of state land control, and issues related to the efficient use of land resources. In addition, proposals were developed for improving land control, developing the electronic cadastre system, and strengthening the legal framework.
Keywords: land control, land law, land plot, forms of ownership, state control, electronic cadastre, land resources, legal regulation, environmental safety, land relations.

Kirish

Yer resurslari har qanday davlatning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim strategik ahamiyatga ega bo‘lgan tabiiy boyliklardan biridir. Ayniqsa, agrar sohada yer uchastkalaridan oqilona foydalanish, ularni muhofaza qilish va davlat nazoratini samarali tashkil etish masalalari bugungi kunda dolzarb huquqiy masalalardan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda

amalga oshirilayotgan yer islohotlari jarayonida yer munosabatlarini tartibga solish, mulkchilik shakllarini takomillashtirish hamda yer nazoratining samarali mexanizmlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. So‘nggi yillarda yer resurslaridan noqonuniy foydalanish, qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarning qisqarishi, ekologik muammolar hamda yer uchastkalaridan foydalanishda qonun buzilishlari sonining ortib borishi yer nazoratining huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu sababli yer munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solish, davlat va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, yer uchastkalaridan samarali foydalanish usullarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Yer uchastkalaridan foydalanish bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar yerga egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish jarayonida yuzaga keladi. Ushbu munosabatlar O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan Yer kodeksi, Fuqarolik kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinadi [2]. Yerga nisbatan davlat, xususiy va jamoaviy mulkchilik shakllarining mavjudligi esa yer munosabatlarining murakkab tizimini shakllantiradi. Mamlakatda bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tish jarayonida yer uchastkalaridan foydalanishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, investitsion jozibadorlikni oshirish va yer resurslarini raqamlashtirish masalalari ham dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga, yer nazoratining samarali tashkil etilishi ekologik xavfsizlikni ta’minlash, noqonuniy qurilishlarning oldini olish hamda yer fondidan oqilona foydalanishni kafolatlaydi [3].

Mazkur maqolada yer nazoratining huquqiy asoslari, yer uchastkalaridan foydalanish usullari hamda mulkchilik shakllarining huquqiy tartibga solinishi ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, amaldagi qonunchilik normalari, ularning qo‘llanilish amaliyoti va mavjud muammolarni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqiladi.

Materiallar va metodlar

Mazkur ilmiy maqolada yer nazoratining huquqiy asoslari, yer uchastkalaridan foydalanish usullari hamda mulkchilik shakllarining huquqiy tartibga solinishi bilan bog‘liq nazariy va amaliy masalalar kompleks ravishda tadqiq qilindi. Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, Fuqarolik kodeksi, “Davlat yer nazorati to‘g‘risida”gi qonun hujjatlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, yer munosabatlarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar hamda ushbu sohaga oid ilmiy adabiyotlardan foydalanildi [1]. Tadqiqot davomida yer nazorati tizimining huquqiy mohiyati, davlat organlarining vakolatlari, yer uchastkalaridan foydalanishning amaldagi tartibi va mulkchilik shakllarining o‘ziga xos jihatlari o‘rganildi. Ayniqsa, yerlarni ajratish, ijaraga berish, xususiylashtirish va ulardan maqsadli foydalanishni nazorat qilish mexanizmlariga alohida e’tibor qaratildi. Shuningdek, yer munosabatlarida yuzaga kelayotgan zamonaviy muammolar, jumladan noqonuniy yer egallash, kadastr tizimidagi kamchiliklar hamda ekologik muhofaza masalalari tahlil qilindi [2].

Maqolada ilmiy tadqiqotning bir qator usullaridan foydalanildi. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganishda formal-yuridik usul qo‘llanildi. Ushbu metod orqali yer munosabatlarini tartibga soluvchi qonunchilik normalari mazmunan tahlil qilinib, ularning amaliyotdagi ahamiyati baholandi. Bundan tashqari, qiyosiy-huquqiy metod asosida xorijiy davlatlarning yer nazorati tizimi va mulkchilik shakllari bilan bog‘liq tajribasi o‘rganilib, milliy qonunchilik bilan taqqoslandi [3]. Tadqiqotning statistik metodlari orqali yer fondi, qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanish samaradorligi, yer qonunchiligini buzish holatlari va davlat nazoratining natijalari yuzasidan mavjud ma’lumotlar tahlil qilindi. Shu bilan birga, tizimli tahlil usuli yordamida yer nazorati mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi, davlat boshqaruvi organlari faoliyati hamda yer resurslaridan foydalanish samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar o‘rganildi [4].

Tadqiqot jarayonida elektron kadastr tizimi, raqamli monitoring va geoaxborot texnologiyalarining yer nazoratidagi ahamiyati ham ko‘rib chiqildi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish yer uchastkalarini hisobga olish, noqonuniy foydalanish

holatlarini aniqlash hamda nazorat samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Bundan tashqari, yer resurslaridan oqilona foydalanishni ta’minlash maqsadida ekologik monitoring va huquqiy nazoratning uyg‘unligi muhim omil ekanligi ta’kidlandi [5]. Mazkur metodologik yondashuvlar asosida yer nazoratining amaldagi holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning huquqiy mexanizmlari yuzasidan ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari yer nazoratining huquqiy asoslari va yer uchastkalaridan foydalanish tizimi mamlakat iqtisodiy xavfsizligi hamda ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim o‘rin egallashini ko‘rsatdi. O‘rganishlar davomida yer munosabatlarini tartibga solishda amaldagi qonunchilik muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilayotgani aniqlandi. Biroq ayrim hududlarda yer uchastkalaridan foydalanishda qonun buzilishlari, yerlarning maqsadsiz ishlatilishi va noqonuniy egallanishi kabi holatlar hali ham uchrab turishi kuzatildi [1]. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarning noqonuniy ravishda turar joy yoki tijorat obyektlari qurilishi uchun foydalanilishi yer fondining qisqarishiga sabab bo‘lmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, yer nazorati tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan kadastr tizimining to‘g‘ri yuritilishi va davlat nazorat organlari faoliyatiga bog‘liqdir. Ayrim hollarda yer uchastkalari haqidagi ma’lumotlarning eskirganligi yoki elektron bazaga to‘liq kiritilmaganligi nazorat jarayonida qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish, geoaxborot texnologiyalaridan foydalanish va elektron kadastr tizimini takomillashtirish yer nazoratining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida baholandi [2].

Shuningdek, tadqiqot davomida yerga egalik qilish va undan foydalanishning turli shakllari iqtisodiy faoliyat rivojiga turlicha ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Xususiy mulkchilik shakli investitsiyalarni jalb qilish, yer resurslaridan unumli foydalanish va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Davlat mulkchiligi esa strategik ahamiyatga ega bo‘lgan yer fondlarini saqlash va ularni maqsadli boshqarishda muhim rol o‘ynamoqda [3]. Shu bilan birga, yer munosabatlarida uchrayotgan huquqiy nizolar sonining ortishi ushbu sohada huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida yer nazoratining asosiy yo‘nalishlari va mavjud muammolar quyidagi jadvalda umumlashtirildi:

№	Yer nazorati yo‘nalishlari	Aniqlangan muammolar	Taklif etilgan huquqiy yechimlar
1	Yer uchastkalaridan foydalanishni nazorat qilish	Noqonuniy egallash va qurilishlar	Nazorat mexanizmlarini kuchaytirish
2	Elektron kadastr tizimi	Ma’lumotlarning to‘liq emasligi	Raqamlashtirishni kengaytirish
3	Qishloq xo‘jaligi yerlarini muhofaza qilish	Sho‘rlanish va degradatsiya	Ekologik monitoringni kuchaytirish
4	Yerga egalik huquqi	Huquqiy nizolar ko‘payishi	Sud-huquq tizimini takomillashtirish
5	Davlat yer nazorati	Nazorat organlari vakolatlarining yetarli emasligi	Normativ-huquqiy bazani mustahkamlash

Jadval natijalari yer nazorati tizimini modernizatsiya qilish, huquqiy bazani takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, yer resurslaridan oqilona foydalanishni

ta’minlash uchun davlat nazorati bilan bir qatorda jamoatchilik nazoratini ham rivojlantirish zarurligi aniqlandi. Bu esa yer fondini saqlash, ekologik muvozanatni ta’minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi [4].

Xulosa

Tadqiqot natijalari yer nazoratining huquqiy asoslari yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanishni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Yer munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solish davlatning iqtisodiy barqarorligi, ekologik xavfsizligi hamda ijtimoiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. O‘rganishlar davomida yer uchastkalaridan foydalanishda noqonuniy egallash, maqsadsiz foydalanish va kadastr tizimidagi kamchiliklar kabi muammolar mavjudligi aniqlandi. Shuningdek, yer nazorati tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan zamonaviy axborot texnologiyalari, elektron kadastr tizimi va raqamli monitoring vositalarini joriy etish bilan bog‘liq ekanligi asoslandi. Yer resurslarini boshqarishda davlat nazoratini kuchaytirish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish hamda jamoatchilik nazoratini rivojlantirish yer fondidan samarali foydalanish imkonini beradi. Tadqiqot davomida yerga bo‘lgan mulkchilik shakllari iqtisodiy faoliyat rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ham aniqlandi. Xususiy mulkchilik investitsion faollikni oshirsa, davlat mulkchiligi strategik ahamiyatga ega yer resurslarini muhofaza qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli yer munosabatlarini tartibga solishda davlat va xususiy manfaatlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, yer nazoratining huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, qonunchilikni zamon talablari asosida rivojlantirish hamda yer resurslaridan foydalanish ustidan samarali nazoratni ta’minlash mamlakatda barqaror iqtisodiy va ekologik rivojlanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi — Toshkent, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi — Toshkent, 2023.
3. Islomov B. Yer huquqi va yer nazorati asoslari. — Toshkent: Adolat, 2022.
4. Yuldashev Q. Yer resurslarini boshqarish va kadastr tizimi. — Toshkent: Fan, 2021.
5. Abdullayev R. Yer munosabatlarini huquqiy tartibga solish masalalari // Huquq va jamiyat jurnali. — 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi hisobot materiallari, 2024.
7. Karimov A. Davlat yer nazoratining zamonaviy mexanizmlari // Yurisprudensiya axborotnomasi. — 2022.